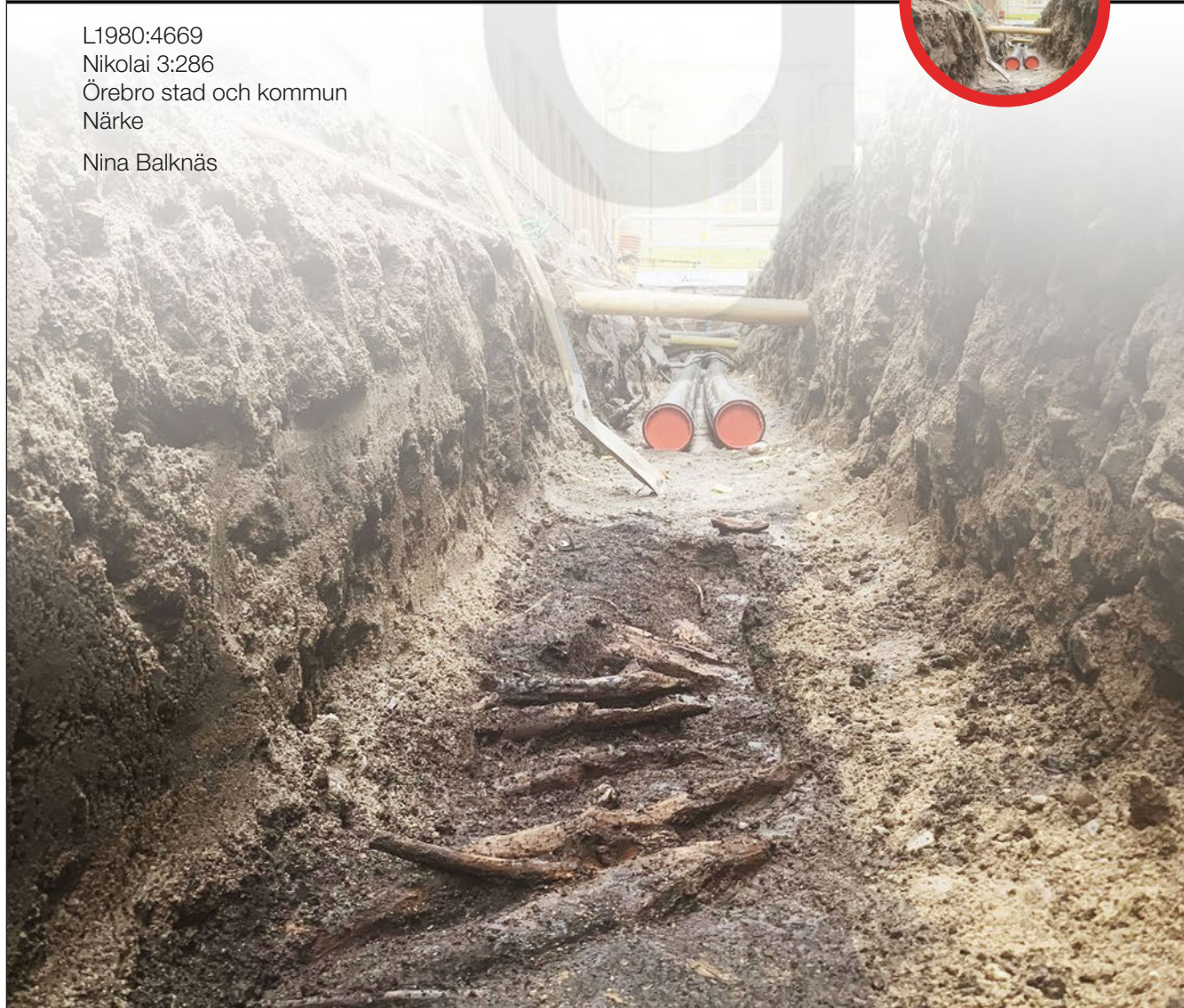

Ågatans föregångare

L1980:4669
Nikolai 3:286
Örebro stad och kommun
Närke
Nina Balknäs

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Örebro län med platsen för
schaktningsövervakningen markerad i rött.*

© 2021 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2021:50

Författare	Nina Balknäs
Kvalitetsgranskning	Leif Karlenby
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Äldre vägbeläggning sedd från norr.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2021:50

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Ågatans föregångare

L1980:4669

Nikolai 3:286

Örebro stad och kommun

Närke

Nina Balknäs

Lst dnr 431-6941-2021

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Örebro
Fastighet	Nikolai 3:286

Fornlämningsnummer	L1980:4669
Lämningstyp	Stadslager
Datering	Medeltid, yngre tid

Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2021-09-07
Länsstyrelsens diarienummer	431-6941-2021
Uppdragsnummer i Fornreg	202101325
Arkeologgruppens projektnummer	P21059

Projektledare	Nina Balknäs
Fältpersonal	Nina Balknäs

Undersökningstid	oktober 2021
Undersökt yta	206 m2
Inmätningsteknik	Manuell inmätning
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

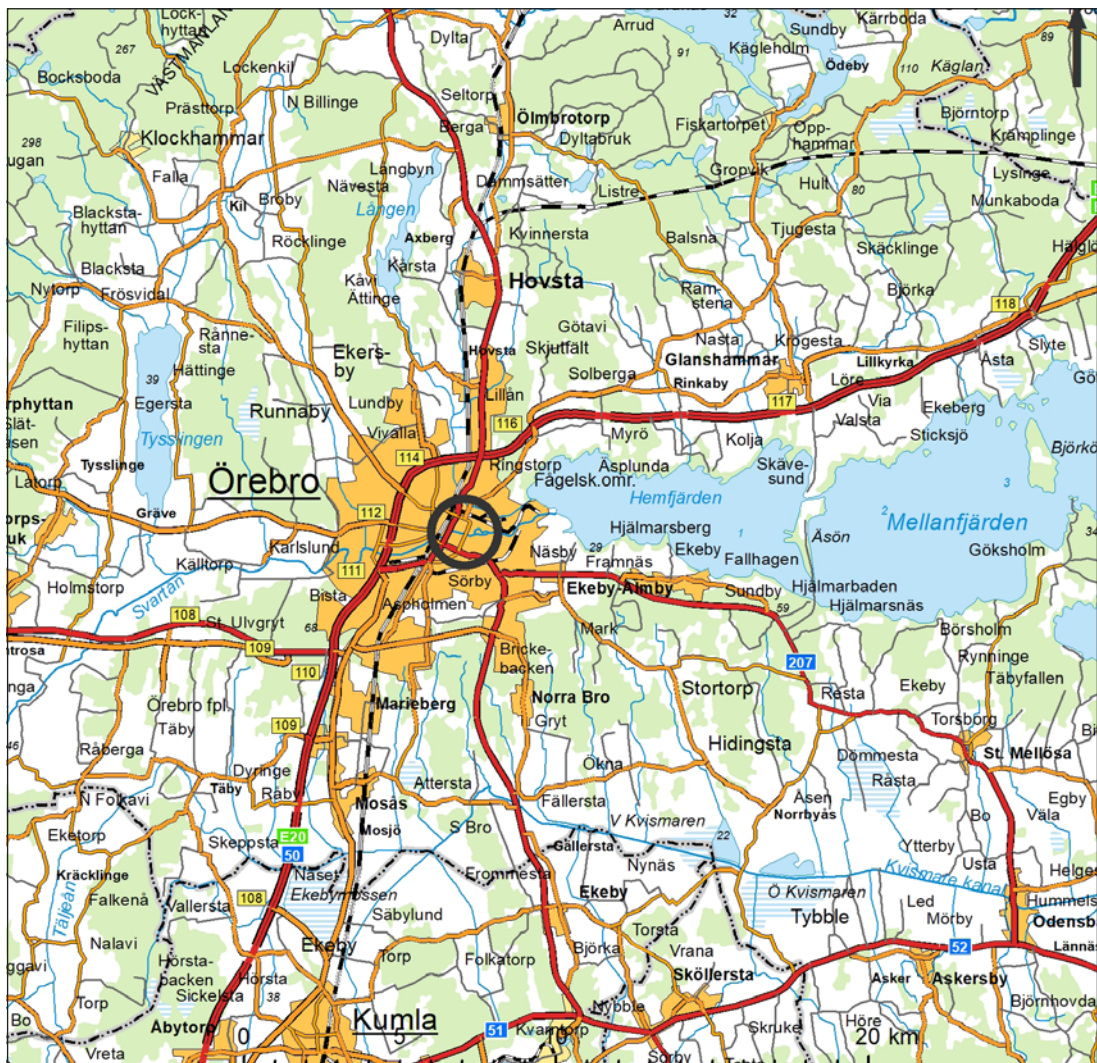
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras hos Arkeologgruppen i väntan på fyndfördelning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Ågatan i de historiska kartorna	7
Syfte	9
Metod och genomförande	9
Resultat	11
Fynd	12
Tolkning	13
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	13
Referenser	14
Bilagor	15
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	<i>15</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	<i>15</i>
<i>Bilaga 3. Fyndtabell</i>	<i>16</i>

Figur 1. Översiktskarta med Örebro med platsen för undersökningen markerad i svart.
Skala 1:250 000.

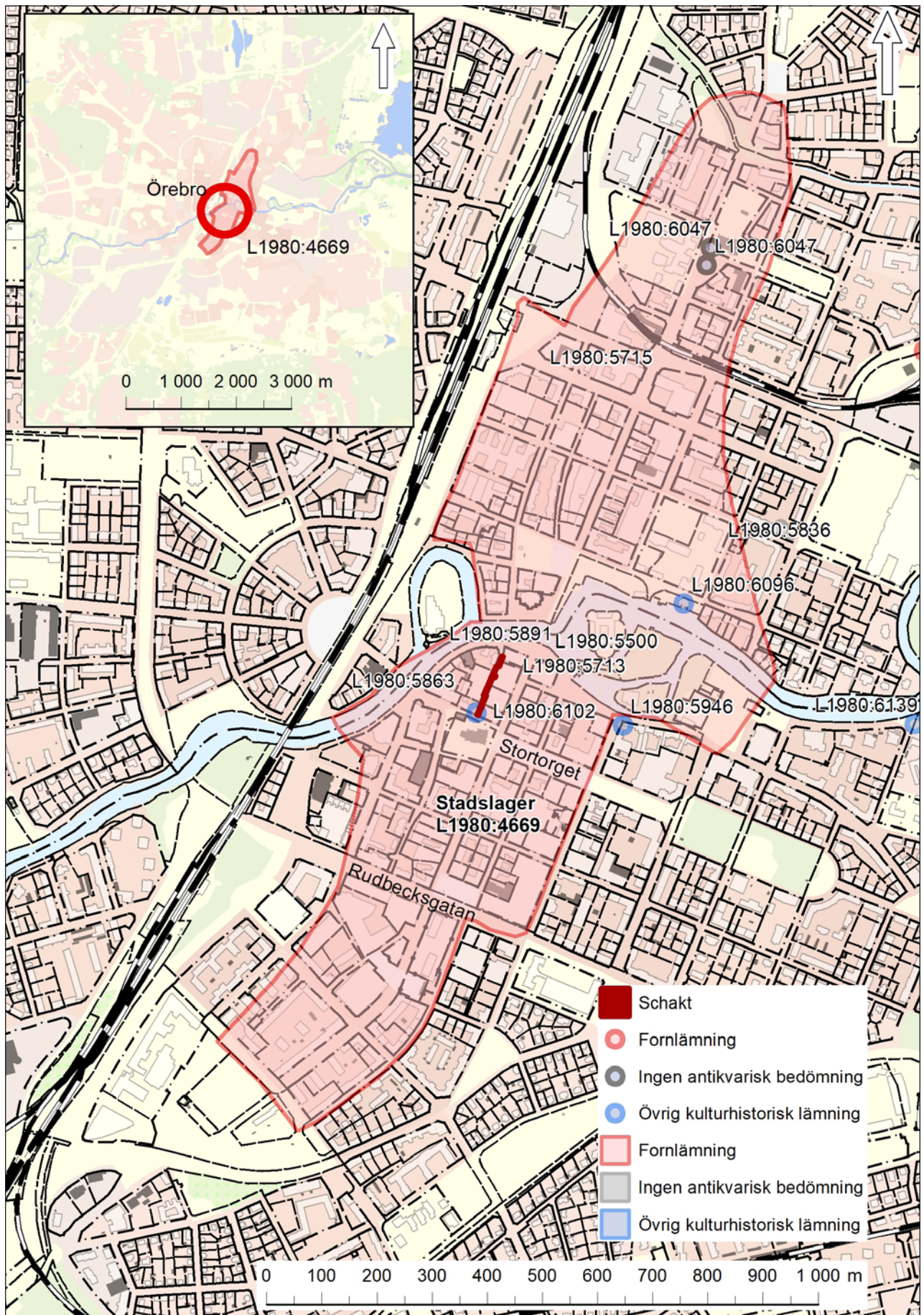
SAMMANFATTNING

Arkeologgruppen har, i samband med markarbeten för dragning av fjärrkyla på Ågatan i centrala Örebro, genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning.

Så gott som hela ledningssträckan var störd av tidigare markarbeten, men utmed en kortare sträcka fanns äldre vägbeläggning bevarad. De tidigare schaktade delarna innehöll i de övre skikten rena massor, men i botten fanns ställvis omrörda massor med inslag av äldre material.

INLEDNING

Arkeologgruppen har genomfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i centrala Örebro. Anledningen var att Eon Värme Sverige AB genomförde markarbeten för dragning av fjärrkyla på Ågatan. Länsstyrelsen bedömde att arbetet kunde innebära ingrepp i stadslagret L1980:4669 och gav i uppdrag åt Arkeologgruppen att övervaka arbetet. Beslut i ärendet fattades den 22 september 2021 (dnr 431-6941-2021). Kostnadsansvar bars av Eon. Fältarbetet utfördes i oktober 2021.

Figur 2. Lämningar i närområdet som är registrerade i Kulturmiljöregistret. Skala 1:10 000 med instickskarta i skala 1:100 000.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Det medeltida Örebro var huvudsakligen beläget söder om Svartån, på höjden av den ås som löper i nord-sydlig riktning. Området runt Stortorget och Nikolaikyrkan utgjorde kärnområdet i den medeltida staden. Örebro betraktas som en centralort från slutet av 1200-talet. Då påbörjades bygget av Nikolai-kyrkan som tog över rollen som stadskyrka från Långbro kyrka runt år 1300 (Esbjörnsson 2000; Redin 1978).

Ågatan löper mellan Nikolaikyrkan i söder och Svartån i norr. Den förefaller, trots sitt centrala läge, ha utgjort en bakgata så långt tillbaka som den går att följa i kartmaterialet (se figur 3). I väster ligger kvarteret Färgeriet där en förundersökning visat på lager från 1700–1800-tal (Ramström 2009:3). I nordvästra hörnet av kvarteret Bodarna (öster om Ågatan) har provgropar visat på kulturlager med en mäktighet upp till 2 meter. Centralt i kvarteret, mot Drottninggatan, var lagren tunnare, men innehöll bland annat lämningar av en härdgrop och ett hus eller hydda (Redin 1978:24).

Vid en schaktningsövervakning i Vasatrappen, söder om Ågatan påträffades tre gravar som har daterats till 1300- och 1500-tal (Rönngren 2020).

Ågatan i de historiska kartorna

1652

Den äldsta kartan över Örebro från år 1652 visar att Ågatan hade samma sträckning under 1600-talet som den har idag. En byggnad finns utritad ned mot Svartån, men det saknar förklarande text. Utmed Ågatans västra sida syns en kort gränd vilket antyder att det funnits någon form av bebyggelse väster om gatan. En gränd förband norra delen av Ågatan med Storgatan (nuvarande Drottninggatan). "Öre Broo" hade sitt södra fäste vid Fisktorget, men var trots det närbeläget.

1709

Mycket är sig likt i kartan från år 1709. Gränderna finns kvar, men huset utmed Svartån är borta. Öster om Ågatan har Storgatan (nu Drottninggatan) fått sin nuvarande sträckning och bron löper därifrån rakt över Svartån. Frågan är dock om kartan var del i stadsplaneringen, snarare än deskriptiv. Den nya bron är nämligen från år 1718.

1782

Från år 1782 finns en detaljerad karta över staden. Bostadshus byggda i trä ligger med långsidorna utmed Ågatans östra sida. I väster finns åkermark, ekonomibyggnader och obebyggda tomter.

1823

År 1823 har fler hus tillkommit, men det rör sig mest om ekonomibyggnader utan eldstad. Fortfarande brukas marken västerut, i kvarteret Färgeriet, mest som åker, men har fått tillskott av garveri, färgeri och bränneri (Ekman 2021).

1652 1:5 000

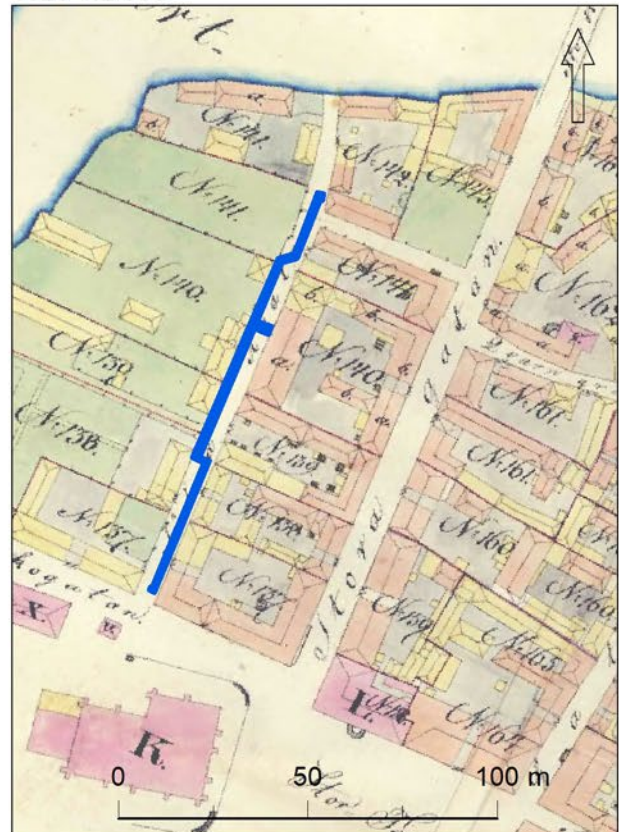
1709 1:5 000

1782 1:2 000

1823 1:2 000

Figur 3. Schaktet inlagt på rektifierade historiska kartor. Kartor från åren 1652 (S73-1:1) och 1709 (1880k-d10) i skala 1:5 000; kartor från åren 1782 (S73-1:8) och 1823 (1880K-d72) i skala 1:2 000.

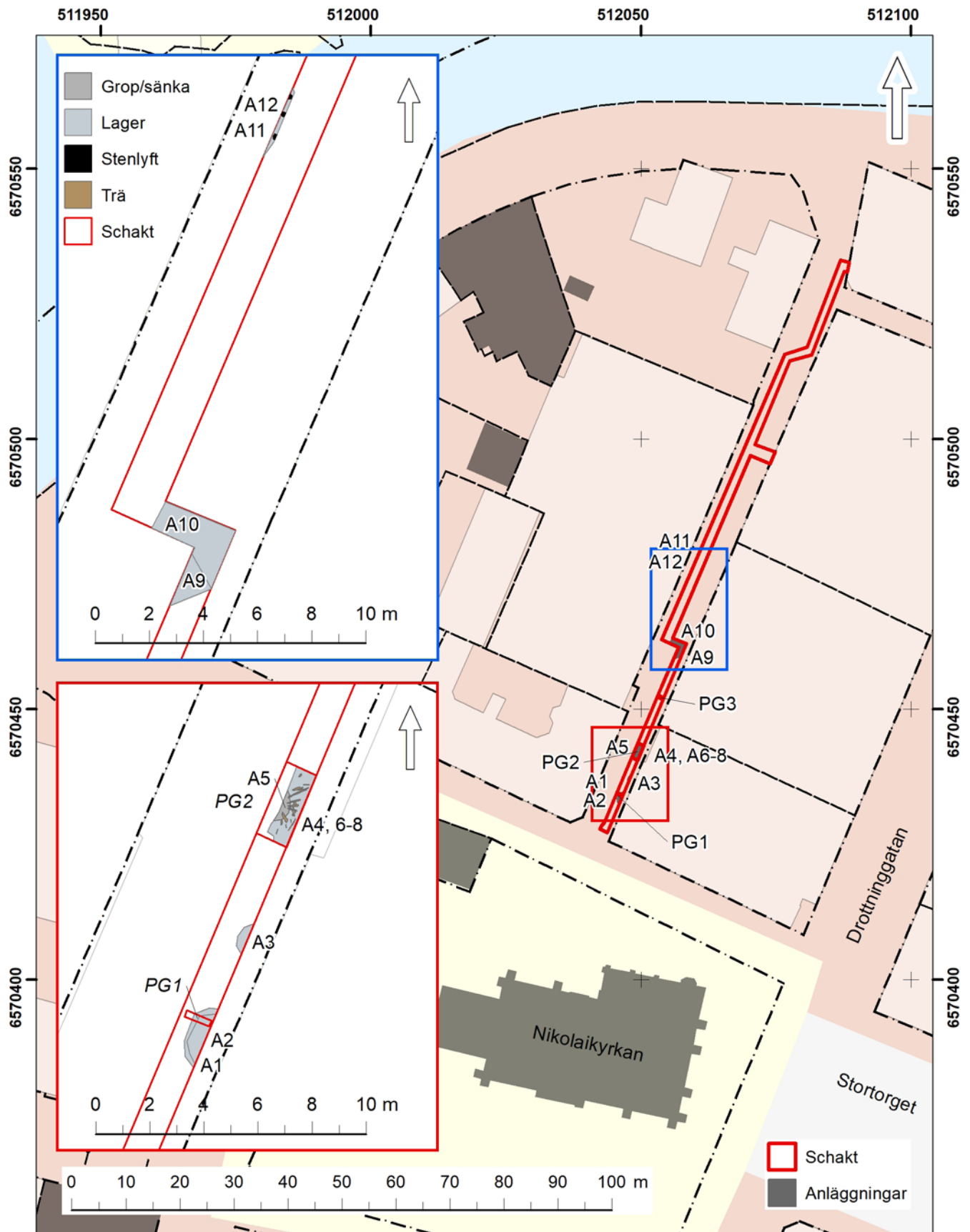
SYFTE

Länsstyrelsen ansåg att en arkeologisk undersökning av aktuell del av forn-lämningen hade förutsättningar att generera ny och meningsfull kunskap om hur den aktuella delen av Örebro stad har använts i äldre tid. En schaktningsövervakning innebär dock att arkeologen inte har möjlighet att styra schaktningen avseende schaktens bredd eller djup varför specifika frågeställningar inte var aktuella för undersökningen. Syftet med schaktningsövervakningen var att identifiera lämningar, datera dem och förstå vilken typ av aktivitet de representerar.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

En arkeolog närvarade vid schaktningen. Det visade sig fort att sträckningen var tidigare schaktad varför konstant övervakning inte ansågs nödvändig. När annat material än rena fyllnadsmassor påträffades kontaktades Arkeologgruppen av byggnadsarbetarna. En arkeolog gjorde då besök i fält.

Schakt, lager och anläggningar ritades in på utskrivna planer. Inmätning skedde manuellt utifrån fasta punkter. Anläggningar och lager relaterades stratigrafiskt. Dokumentation skedde på kontextblanketter. Fynd och prover relaterades till kontext. Fotografier togs över anläggningar och schakt.

Figur 4. Schaktplan i skala 1:1 000 med insticksplaner över anläggningar i skala 1:200.

RESULTAT

Schaktet drogs från söder mot norr. Hela ledningssträckan var grävd sedan tidigare, men ställvis fanns bevarade lagerrester i botten. Schaktbredden varierade från 1–1,5 meter. Djupet var 1,0–1,4 meter. Tolv kontexter dokumenterades. Det rör sig om huvudsakligen om lagerrester i schaktbotten.

Tre lagerrester (A1, A2, A3) fanns i den södra delen av schaktet. En provgrop (PG1) grävdes genom A1 och A2 för att utröna deras relation. A1, som låg stratigrafiskt över A2, dateras utifrån keramikfynd till 1800-tal. Den senare keramikens togs inte tillvara. Lagren A2 och A3 innehöll tegelkross, kalkbruk och stenar som var 0,1–0,15 meter stora. Troligen rör det sig om raseringslager.

En bit norr därom fanns bevarade lager från en äldre vägbeläggning (A4–A8). Där grävdes en 2,4 meter lång provgrop (PG2). Under en tunn lins av förmultnat trä (A4) fanns en nedgrävning eller sänka (A5) fylld med gråbrun lerig sand. Stratigrafiskt under A5 låg diverse trä (A7) – både störar och plank – i ett träflislager (A6). Förutom träflis bestod lagret av lerig sand med ett mindre inslag av kol och tegelkross. I lagret påträffades ett helt kranie av nöt bland större kolbitar. Lagren A5 och A6 innehöll även keramik. Keramiken dateras

till slutet av 1600-talet och/eller början av 1700-talet.

I botten fanns träfärgad lera (A8). Provgropen nådde inte orörd mark, utan kulturlager finns bevarade under ledningsdragningen. Några meter norr om den äldre gatubeläggningen grävdes en tredje provgrop (PG3). Det visade sig att schaktbotten där endast innehöll omrörda massor med inslag av asfalt. Där schaktet bytte från den östra till den västra sidan av Ågatan fanns ytterligare lagerrester i botten av schaktet (A9, A10). Lagren liknade den äldre gatubeläggningen i provgrop 2. A9 är sannolikt samma lager som A4 och A10 är samma lager som A6. Schaktet kom på västra sidan av Ågatan att gå där en gammal och grov ledning redan var nedlagd. Den äldre ledningens schakt var djupare än vad erfordrades för fjärrkylan. Inga lager eller anläggningar fanns alltså bevarade förutom på ett ställe, längs en kortare sträcka utmed den västra

Figur 5. Den äldre vägbeläggningen A4–A7 i lod. Norr ned i bild.

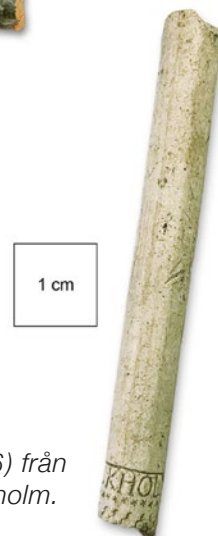
schaktväggen. Där fanns ett lager (A11) av gråbrun, humös sand med inslag av småsten, träflis, kol och tegelfnyk. I lagret fanns kritpipor och djurben. Tre 0,2 meter stora gropar efter stenlyft (A12) syntes i lagret. Stenlyften låg 0,75 och 0,45 meter isär varför en tolkning av dem som konstruktion inte låter sig göras. Förslagsvis har de ingått i en äldre rännal.

Fynd

Det fanns relativt mycket keramik och djurben i lagerresterna. Keramik från 1800-tal och djurben togs inte tillvara. Ett kranie av nöt (F7) togs in för att få djurarten identifierad, men har därefter kasserats. Tio fynd av keramik togs in och registrerades. Av dem har hälften kasserats. Keramiken bestod huvudsakligen av fat i yngre rödgods (F2, F4, F5, F8). F4 är en större skärva från ett serveringsfat som låg i den äldre gatubeläggningen. Där fanns även ett fragment från en kakelugn med mörkgrön glasyr (F1). Keramiken i gatubeläggningen dateras till perioden 1680-1720. En kritpipa (F6) med texten "STOCKHOLM" låg i lagret A11. Pipan är tillverkad av T. Liungman och dateras till slutet av 1700-talet (Åkerhagen 1998).

Figur 6. Keramik (F1, kakel och F4, fat) från den äldre gatubeläggningen A4–A7.

Figur 7. Kritpipa (F6) från T. Liungman, Stockholm.

TOLKNING

Endast sporadiska spår av det äldre Örebro påträffades i schaktbotten. Endast en äldre gatubeläggning med utlagda trästörar och brädor påträffades. Övriga lager var mer eller mindre omrörda. Tre stenlyft på rad kan eventuellt vara spår av en äldre rännal utmed västra sidan av vägen.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN I FÖRHÅLLANDE TILL UNDERSÖKNINGSPLANEN

Den arkeologiska undersökningens syfte var att identifiera lämningar, datera dem och förstå vilken typ av aktiviteter de representerar. Då endast sporadiska lämningar fanns bevarade inom schaktet kan det vetenskapliga värdet av undersökningens resultat sägas vara litet. Dock har undersökningen gett klarhet i bevarandegraden av stadslagren på Ågatan. Fläckvisa lämningar från 1600–1700-tal påträffades runt en meter ned i backen i den södra delen av Ågatan. Därunder kan äldre lager finnas. För den västra och norra delen av Ågatan kan inte mycket sägas eftersom det aktuella schaktet löpte i en tidigare ledningssträcka. Undersökningar på andra gator i staden, exempelvis Fabriks-gatan, har visat att det kan finnas välbevarade lämningar i orörda stråk mellan sentida ledningsdragningar.

REFERENSER

Tryckta källor

- Ekman, T. 2021. *Örebro under jorden - ett arkeologiskt perspektiv*. Arkeologgruppen AB rapport 2021:12.
- Esbjörnsson, E. 2000. *Kyrkor i Örebro län – en vägledning till Svenska kyrkans kyrkobyggnader*. Örebro.
- Ramström, A. 2009. *Kabelschakt i centrala Örebro. Köpmangatan-Stortorget-Drottninggatan-Vasagatan*. Arkeologisk förundersökning. UV Bergslagen rapport 2009:3.
- Redin, L. 1978. *Medeltidsstaden 9. Örebro*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum.
- Rönngren, J. 2020. *Människoben i en avfallsgrop vid Drottninggatan 1, Örebro*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen AB rapport 2020:10.
- Åkerhagen, A. 1998. *Kritpiporna på Kronan*.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Lantmäteristyrelsens arkiv

1652. Örebro stad. Avritning. S73-1:1

1782. Örebro stad. Lådakt, grundritning över uppstaden Örebro. S73-1:8

Lantmäterimyndigheternas arkiv

1709. Väster, norra gårdet. 1880k-d10

1823. Örebro stad. Karta. 1880K-d72

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Ytmått/m	Djup/m	Beskrivning
1	125x1-1,5 m 206 m ²	1,0-1,4 m	Schaktet drogs från söder mot norr. Hela ledningssträckan var grävd sedan tidigare, men ställvis fanns bevarade lagerrester i botten.

PROVGROPAR

PG	Ytmått/m	Djup/m	Beskrivning
1	0,6x0,25	0,25	Grävd genom schaktbotten. A1, A2
2	2,4x0,7	0,2	Grävd genom schaktbotten. A4-A8
3	0,5x0,25	0,15	Grävd genom schaktbotten. Omrörda massor.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Mått/m	Djup/m	+höjd	Beskrivning	Kommentar
1	Lager	2,3x1,3	0,12	1,3	Omrört, humöst, träigt, mörk träbrun sandig silt	1800-tal
2	Lager	2,3x1,3	0,13	1,4	Gråbrun lerig sand med inslag av tegelkross, 1 kalksten 0,1 m st.	Strat. under A1
3	Lager	1,5x1,3		1,1	Raseringslager av grå grusig sand med inslag av tegelbrockor, grovt bruk, enstaka sten <0,15 m st.	
4	Lager	2,4x0,7	0,02	1,05	Lins av trähumus	
5	Sänka				Gråbrun lerig sand, fynd av serveringsfat.	
6	Lager	2,4x0,7			Mörkbrun-svart träflislager med lerig sand, litet inslag av kol, tegelkross, fynd av ko-kranie, keramik. Under kraniet stora kolbitar (briketter?)	
7	Trä	2,4x0,7			Störrar Ö-V 0,04-0,09 m tj. Över trä N-S br 0,09 m, tj. <0,03 m.	
8	Lager	2,4x0,7			Träbrun lera	
9	Lager			1,15	Träbrun, grov sand.	
10	Lager		0,25	1,2	Mörkbrun-svart träflislager med lerig sand, litet inslag av kol, tegelkross.	Strat. under A9
11	Lager	2,55x0,1	0,15	0,95	Gråbrun humös sand med inslag av småsten, träflis, kol och tegelfnyk. Fynd av kritpipor och djurben	
12	Stenlyft	0,2		1,05	Tre stenlyft i A11. 0,75, 0,45 mellan stenarna	

Bilaga 3. Fyndtabell

Fnr	Material	Typ	Föremål	Del	Antal	Beskrivning	Kontext	Kasserad
1	Keramik	Kakel	Fris	Vägg	1	Mörkgrön glasyr, strukturornamentik, troligen föreställande en scen	A6	
2	Keramik	Y. rödgods?	Fat	Vägg	1	Sekundärbränd med utvändig vågstruktur, liknar yngre svartgods	A6	
3	Keramik	Y. rödgods	Trefotsgryta	Ben	1	Inv. gul glasyr	A6	
4	Keramik	Y. rödgods	Kärl/fat	Botten, vägg, mynning, öra	1	Botten plan, rak vägg, vit- grön- och klarglasyr inv., utv. gröna strukturränder	A5	
5	Keramik	Y. rödgods	Fat	Vägg	1	Inv. grön ojämnt randig glasyr, utv. vitlera, strukturränder	A1	
6	Keramik	Piplera	Kritpipa	Skaft	1	"STOCKHOLM", tillverkad av T. Liungren i slutet av 1700-talet	A11	
7	Ben	Djurben	-		1	Kranium nöt	A6	x
8	Keramik	Y. rödgods	Fat	Vägg	2	Två bitar med passning, utv. vågstruktur, inv. randglasyr	A6	X
9	Keramik	Y. rödgods	Kärl	Vägg	1	Klarglasyr med lite grönt	A6	X
10	Keramik	Y. rödgods	Kärl	Vägg	1	Tunn, in- och utv. klarglasyr, knottrig	A6	x
11	Keramik	Y. rödgods	Kärl	Vägg	1	Inv. gul glasyr	A6	x
12	Keramik	Y. rödgods	Kärl	Mynning	1	Inv. klarglasyr	A6	x

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2021:50

